

ВИРОБНИЦТВО ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ

ЄМЦЕВ В.І.

к.е.н, доцент кафедри менеджменту,
Національний університет харчових технологій
Viem17@gmail.com

Анотація Досліджено сучасний стан, переваги та тенденції розвитку органічного сільського господарства та виробництва органічних продуктів в країнах світу та Україні. Проаналізовано статистичні дані, що свідчать про загальну зацікавленість і зростаючий попит населення в органічній продукції. Визначені проблеми розвитку виробництва органічної продукції в Україні та запропоновані шляхи їх подолання.

Ключові слова: органічна продукція, підприємство, попит, АПК, якість та безпечність продукції.

Аннотация. Проведено исследование современного состояния, преимуществ и тенденций развития органического сельского хозяйства и производства органических продуктов в странах мира и Украине. Проанализированы статистические данные, которые свидетельствуют об общей заинтересованности и возрастающем спросе населения на органическую продукцию. Определены проблемы развития производства органической продукции в Украине и предложены пути их решения. **Ключевые слова:** органическая продукция, предприятие, спрос, АПК, качество и безопасность продукции.

Annotation The current state, advantages and tendencies of organic agriculture and manufacture of organic products in the world and in Ukraine are considered in the article. The statistical data are analyzed and the results demonstrate the growing demand and general interest of people to organic products. The problems connected to the manufacture of organic products in Ukraine are defined and the ways to improve the situation are suggested.

Key words: organic products, enterprise, demand, Agriculture, product quality and safety.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На світових ринках попит і пропозиція сільськогосподарської продукції незбалансовані. За даними звіту ООН більше 40 країн світу потерпає від нестачі продовольства, що супроводжується різким підвищенням цін на продукти харчування [1]. В цих умовах Україна, яка є одним із значних експортерів сільськогосподарської продукції в світі, має змогу реалізувати свій агропромисловий потенціал.

Однак, світова продовольча криза для України може мати суперечливі наслідки. З одного боку, це шанс використати аграрний потенціал держави, а з іншого - небезпека негативних соціальних наслідків у результаті зростання цін на продовольство в умовах низьких доходів населення України. Саме тому актуальним є питання визначення шляхів збільшення конкурентоспроможності підприємств АПК України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Останніми роками багато науковців і фахівців висвітлюють різні аспекти доходності, прибутковості, ефективності й фінансової стабільності підприємств АПК. Йдеться, передусім, про наукові праці В.Г. Андрійчука, В.Я. О.Г. Білорус, В.І. Власов, М.Я. Дем'яненко, С.М. Кваши, Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.П. Ситника та інших [2, 5-7, 9-11]. На думку цих авторів, головною суперечністю сучасної ситуації в Україні, є те, що в агропромисловому секторі не здійснено значних ринкових реформ і він не може самостійно реагувати на динамічні зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Стрімкий розвиток окремих країн, підвищення рівня технологій, продуктивності праці, а також різкий світовий демографічний ріст вимагає детального дослідження можливих шляхів збільшення ефективності та конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу країни.

Цілі статті є обґрунтування, на основі узагальнення наукових здобутків, напрямів розвитку конкурентоспроможності підприємств АПК України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна має величезні ресурси для виробництва продовольчих продуктів і розв'язання не лише національної, а й світової продовольчої проблеми (по оцінках експертів Україна може забезпечити

продовольством від 150 до 500 млн. чол.)[2, с. 138] Це виявлятиметься не лише у нарощуванні обсягів аграрного виробництва, а й у пропонуванні безпечних і корисних продовольчих продуктів, що забезпечуватимуть потреби та харчові переваги людей для активного й здорового життя, як того вимагає саме поняття продовольчої безпеки. Саме тому, важливою необхідністю для життєздатності людського організму є забезпечення його високоякісними продуктами харчування.

Останнім часом через різке погіршення економічної й екологічної ситуації якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчування за різними параметрами постійно знижується. Так, вміст білка й клейковини за останні роки у зерні озимої та ярої пшениць значно зменшився, що негативно позначається на якості борошна і, відповідно, хлібних та макаронних продуктів. Основними причинами зниження якості є недотримання термінів виконання агротехнічних прийомів, що призводить до погіршення фіто санітарного стану посівів, вкрай недостатнє внесення основних елементів живлення рослин, що вирощуються за інтенсивними технологіями, низький рівень внесення органічних та мінеральних добрив у правильному співвідношенні NPK і застосування засобів захисту рослин. Поряд зі зниженням технологічних якостей та харчової цінності спостерігається погіршення екологічної безпечності сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Порушення технології використання пестицидів навіть у невеликих дозах, а також застосування застарілих агротехнологій призводить до того, що в деяких видах сільськогосподарській продукції і продуктах харчування виявляється високий вміст пестицидів і важких металів.

Рівень забрудненості продуктів харчування, особливо тваринного походження, різко зростає передусім в екологічно забруднених зонах, що є наслідком недостатнього рівня контролю відповідними державними службами якості сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Для нашої держави настає надзвичайно відповідальний період. Україна має організувати виробництво засобів захисту тварин і рослин та контроль за їх якістю та використанням, у відповідності з міжнародними вимогами, що сприятиме випуску високоякісної продукції та зростанню її конкурентоспроможності на внутрішніх та світових ринках.

Особливо це стосується виробництва дитячого харчування. У зв'язку з відсутністю відповідної сировинної бази виробництво цієї продукції значно скоротилося. Тому одним з найважливіших завдань на всіх рівнях державного управління має бути якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, а пріоритетом держави - стимулювання виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції з використанням ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій.

Виробництво органічної продукції нині вважається одним із найперспективніших напрямів економіки АПК. У країнах з розвинутою ринковою економікою кожного року збільшуються виробництво і споживання органічної продукції. За свідченнями експертів, сьогодні під органічне сільське господарство у світі відведено велику кількість сільгоспугідь. Це пов'язано, насамперед, з усвідомленням шкоди, якої завдає природі застосування нітратів, пестицидів тощо. Сутність же виробництва органічної продукції полягає у цілковитій відмові від використання ГМО, антибіотиків, отрутохімікатів і мінеральних добрив. Це призводить передусім до підвищення природної біологічної активності ґрунтів, відновлює баланс корисних речовин, збільшує приріст гумусу і, як результат, збільшує врожайність сільськогосподарських культур.

Органічне сільське господарство забороняє використання синтезованих мінеральних добрив, пестицидів, ветпрепаратів, ГМО (Постанова Ради ЄС 834/2007 р.). Для збільшення родючості ґрунту й стабільності рослин і тварин до хвороб дозволяється використовувати препарати природного походження. Перспективними в цьому напрямку представляються розробки та застосування поліагрофітоценозів.

За висновками експертів у ґрунтах, що в удобрюються гноєм і органічним компостом землі втримується в 5 разів більше кальцію й в 2 тисячі разів більше заліза, чим в оброблюваній мінеральними добривами. Органічні рослини містять на 70% більше амінокислот і вітамінів [4]. Дослідження показали, що органічне молоко відрізняється від звичайного більшим змістом поліненасичених жирних кислот, незамінних для організму людини.

Таким чином, до основних переваг виробництва органічної продукції можна віднести:

- збереження природних якостей, безпеку і натуральний склад при подальшій переробці (використовуються тільки натуральні методи переробки, традиційні технології, природні

матеріали для упаковки і заборонене використання будь-яких синтетичних добавок, ароматизаторів, консервантів тощо);

- прекрасні смакові якості продуктів, відсутність шкідливих домішок, високі стандарти якості сільгосппродукції, що сприяють зміцненню здоров'я людини;
- безпеку для людини і навколишнього середовища.

Особливостями виробництва органічних продуктів стали обов'язкова сертифікація, аналіз і контроль всіх стадій виробництва, а не тільки кінцевого продукту, і наявність для цих підприємств обов'язкового перехідного періоду від звичайного виробництва до органічного.

Проведені дослідження показали, що попит на органічні продукти в Україні значно перевищує пропозицію. Останні соціологічні дослідження показують, що 60% жителів українських мегаполісів готові купувати органічні продукти. При цьому самими затребуваними можуть стати м'ясо (39%), молоко й молочна продукція (36%), овочі й фрукти (29%), а також макаронні й хлібобулочні вироби (16%) [2]. Однак, для українського мережного роздрібу органічні продукти поки залишаються іміджевою позицією, а нечисленні малі підприємці змушені просувати таку продукцію через Інтернет.

Як показує проведений аналіз, світовий ринок органічних продуктів харчування (при виробництві яких не застосовуються пестициди, синтетичні мінеральні добрива, ГМО, гормони, антибіотики тощо) зростає значними темпами і стає у світі дедалі динамічнішим, інвестиційно привабливішим і прибутковішим сегментом внутрішнього ринку розвинутих країн, а також висококонкурентоспроможною частиною зовнішньої торгівлі. Почавшись у вигляді наукового експерименту у 50-х роках минулого століття, органічне землеробство, на сьогоднішній день, присутнє близько у 160 країнах світу, на загальній площі приблизно 40 млн га й ще біля 42 млн га використовується в органічному виробництві для збору дикоросів.

Так за оцінками Міжнародної федерації органічного руху (IFOAM) обіг органічної продукції у світі щорічно збільшується на 5-10% і останніми роками світовий ринок оргпродуктів зріс більш ніж утричі — з 18 млрд. дол. у 2000 році до 60 млрд. у 2011-му (навіть в 2009 р., у пік економічної кризи, він виріс на 5%). У 2020 році, за оцінками експертів, оборот цього ринку може сягнути 200—250 млрд. дол. Постійно зростаючий інтерес до органічних продуктів підігрівается також періодично виникаючими на ринку «харчовими та ГМО скандалами», і можливістю одержання додаткового прибутку. Наприклад, у розвинених країнах продукти органічного виробництва на 40-50% дорожче традиційних аналогів, а, наприклад, в азіатських країнах ця різниця може доходити й до 700% [4].

Згідно проведених нами досліджень у Європі є чотири країни, де понад 10% усіх сільськогосподарських земель знаходяться під органічним сільським господарством: Ліхтенштейн (29,8%), Австрія (15,9%), Швейцарія (11,1%) та Швеція (10,8 %). Найбільші площі органічних земель мають Іспанія (1,1 млн га), Італія (1 млн га) та Німеччина (0,9 млн га). Країною з найбільшою кількістю виробників, які займаються вирощуванням органічної продукції, є Італія (понад 44 тис. виробників). У Франції така продукція вирощується на 2% площі сільськогосподарських угідь. У першу чергу вона використовується для дитячого харчування. У Домініканській Республіці в органічному землеробстві та виробництві, пов'язаних із цією галуззю, використовується понад 149 тис. га землі. У 2011 році в цій країні загальний обсяг експорту органічної продукції становив понад 200 млн. дол., зареєстровано 23 360 малих, середніх та великих організацій-виробників органічних продуктів і 7000 заявок на сертифікацію від фермерів, які планують займатися експортом своєї продукції. Таким чином, серед виробників органічних продуктів лідирують Європа і Північна Америка, а найбільш розвинені ринки — у Німеччині, Франції, США та Великобританії [8].

Площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, які використовуються для вирощування органічної продукції, становить понад чверть мільйона гектарів, або майже 0,7% від загальної площі сільськогосподарських угідь (табл.). За цим показником країна входить до двадцятки світових країн-лідерів органічного руху. Для порівняння у Польщі у 2011 році органічну продукцію виробляла 21 тис підприємств на 524 тис га, у Чехії — 4,1 та 483 тис га — відповідно. Росія відстає в сфері виробництва органічних продуктів від розвинених країн на 15—20 років, а обсяг її ринку оргпродуктів — усього 60—80 млн. дол. на рік, що становить близько 0,1% усіх продуктів харчування [13].

Таблиця. Загальна кількість сільськогосподарських угідь та кількість підприємств з виробництва органічної продукції в Україні, 2002-2010 рр [12]

Показник	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість підприємств,	31	70	72	80	92	118	121	126
Площа, тис. га	164,4	240,0	242,0	242,0	249,0	270,0	273,0	278,0

Результати проведених досліджень свідчать про те, що внутрішній ринок України споживає близько 2,2 млн т овочів відкритого ґрунту й 500-600 тыс.т тепличних овочів, а річний обіг всієї овочевої продукції в грошовому вираженні становить \$ 3-4 млрд. На тлі цих цифр пропозиція органічних продуктів вітчизняного виробництва виглядає «близькою до нуля». На сьогоднішній день, органічні продукти в Україні представлені, в основному, зерновими, бобовими, олійними, баштанними культурами, крупами, яйцями, м'ясо-молочною продукцією, медом, фруктами, ягодами, грибами, горіхами. І хоча попит на органічну продукцію постійно росте (потенціал росту цього ринку, на думку експертів, складає в 20-30% у рік), експорт української органічної продукції не відповідає своєму потенціалу, а внутрішній обіг готових органічних продуктів харчування оцінюється фахівцями усього в розмірі \$ 3-4 млн, тобто менш ніж 1% обороту всіх продуктів харчування [4].

Розвиток виробництва органічної продукції в Україні стримує повна відсутність її державного регулювання й стимулювання, значний дефіцит підготовлених агрономічних кадрів, що спеціалізуються на виробництві органічної продукції, відносно складна та тривала за часом процедура отримання відповідного сертифікату. Однак, найбільш важливою для розвитку виробництва органічної продукції проблемою, на нашу думку, є відсутність компенсації та дотацій в сфері агроекології (при переході виробників від звичайного методу ведення господарства до органічного).

Проведені дослідження показали, що максимальний рівень дотацій по «органіці» в країнах ЄС складає - 461 EUR за 1 га в рік (його одержують під час перехідного періоду садівники), а мінімальний - біля 66 EUR за 1 га в рік (для сертифікованих як органічні багаторічних пасовищ великої площі). Таким чином, в залежності від типу господарства і його спеціалізації, прямі суми дотації підприємствам в країнах ЄС становлять, у середньому, 240 EUR за 1 га. Що стосується інформаційної й рекламної діяльності, то виробникам «органіки» відшкодовується до 70% витрат у цій сфері. Хоча й невеликий, але дохід (255 EUR у рік) приносить фермерові участь у програмі контролю якості.

Значною проблемою для розвитку виробництва органічної продукції залишається наявність ґрунтів з високим бонітетом (показником родючості), які не знали агрохімії, на яких не використовувався дуже популярний у свій час інсектицид ДДТ, який має період розпаду біля 80 років. Аналогічні вимоги до наявності радіонуклідів. І хоча на сьогоднішній день таких ґрунтів практично не залишилося, в Україні, не дивлячись на надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору (у господарське використання залучено понад 92% її території), вже є ділянки землі сільгосппризначення, де вже більше 10-15 років не проводилися ніякі роботи, хоча далеко не всі вони мають високі показники з родючості.

Також проблемою розвитку виробництва органічної продукції є вимога його обов'язкової сертифікації. В нашій країні її проводять приблизно півтора десятка акредитованих органів, з яких тільки один український. Проте, у зв'язку з тим, що в країні, через відсутність закону про органічне виробництво, немає державного стандарту на органічну продукцію, сертифікація проводиться або по стандартах інших країн, або за приватними стандартами, визнаним на міжнародному ринку.

Формування системи виробництва органічної продукції має стати пріоритетним для України у середньостроковій перспективі. Країна може і повинна використати одну з своїх переваг у процесі інтеграції — так званий ефект затриманого розвитку: не потрібно повторювати весь шлях проб і помилок інших країн. І наші недоліки (недостатній рівень застосування мінеральних добрив, низька урожайність, і пов'язаний з цим низький винос з урожаєм поживних речовин з ґрунту) можуть і повинні стати перевагами.

Висновки. Аналізуючи вищевикладене можна зробити висновок, що одним з напрямів підвищення ефективності та конкурентоспроможності галузей АПК є розвиток виробництва органічних продуктів. Враховуючи це, вважаємо за доцільне:

1. Прийняти Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» (№9707), що врегулює відносини виробників органічної й екологічно безпечної сировини з державою та іншими учасниками ринку. У Законі передбачити впровадження державних компенсацій та дотацій суб'єктам господарчої діяльності, що займаються органічним землеробством та виробництвом органічної продукції.

2. З метою полегшення реалізації органічної продукції пропонуємо внести зміни до Закону України «Про дитяче харчування», передбачивши застосування сировини не тільки із спеціальних сировинних зон, але й із сертифікованих згідно з міжнародними нормами зон та підприємств ведення органічного господарства, що значно покращить можливості виробників дитячого харчування у придбанні сировини потрібної якості та дозволить не порушувати Закон України «Про дитяче харчування».

3. Внести до плану державних спостережень збір (виокремлення) інформації про спеціальні сировинні зони й зони ведення органічного сільського господарства у розрізі площ під обробітком та кількості виробленої сировини (за видами) у натуральному і грошовому виразі, що зробить можливим відстеження та аналіз динаміки розвитку ринку органічних продуктів.

Список літератури

1. Мир оказался на пороге продовольственного кризиса // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/business/mir-okazalsja-na-poroge-prodovo-150056/>
2. Власов В.І. Шляхи подолання глобальної продовольчої кризи / В.І. Власов, М.А. Лисак // Економіка АПК. - 2011. - № 4. - С. 138-141.
3. Вареник Н. Екоринок: чи допоможе закон нагодувати дорогою, але ситною продукцією? - «Дзеркало тижня». - 30 березня 2012. - №12, - С.18.
4. Дикаленко М., Московчук Э.. Чистоплодность. – Бизнес.- 21.11.2011.- №47 (982).- С. 67-71
5. Кваша С.М. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки / С.М. Кваша // Економіка АПК. - 2009. - №5. - С.3-9
6. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. - 2007. - №12. - С.8-14;
7. Микитенко І.А.. Аграрний сектор України за умов становлення нової соціально-економічної системи - глобалізму / І.А. Микитенко // Економіка АПК, - 2009. - № 2. - С. 29-35.
8. Письменська О.А. Розвиток органічного сільського господарства в Європі. // Економіка АПК, - 2012.- №2, - С.141—144.
9. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: моногр. / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов//. - К.: ННЦ ІАЕ, 2008. - 632 с.
10. Саблук П.Т. Проблеми розвитку аграрного ринку України в контексті взаємодії со странами СНГ/ П.Т. Саблук // Економіка АПК. - 2010. - № 12. - С.3-8;
11. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкові умови: моногр / В.П. Ситник.// - К., 2002. - 517 с.
12. Статистический ежегодник Украины. 2010 год. [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Круглий стіл "Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України"// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/362